

УДК 159.98:37 + 654.19

Степура Ігор Володимирович, старший лаборант Інституту психології імені

Г.С. Костюка НАПН України

e-mail: istep@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ТРАДИЦІЙНИХ ЗМІ ТА НОВИХ МЕДІА НА АФРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ

Анотація

У статті розглянуті проблеми організації навчального середовища для дистанційного навчання в умовах недостатнього розвитку та нерівномірності інфраструктури зв'язку та телекомунікацій в Африці. Чільне місце в доведенні учбового контенту посідає, як і раніше радіо і телебачення. ЗМІ надають підтримку навчальним закладам в організації курсів дистанційного навчання. Освітні програми готують і локальні, спільнотні станції. Спочатку мова йшла про подолання масової неписьменності, але з 1990-х рр. замислилися і про підвищення якості освіти. Міжнародне співробітництво в галузі навчальних програм і систем оцінювання широко налагоджується в Африці (PASEC, SACMEQ, EGRA, TIMSS, PIRLS, PISA, SABER). Інфраструктурне відставання континенту в галузі телекомунікації та зв'язку стримує впровадження нових навчальних технологій на ґрунті інтернету, обмежує впровадження сучасних інтерактивних форм ДО. Масштабний процес підключення шкіл до мережі в масштабах усього континенту лише починається. Відомі програми e-Schools. Висвітлюються супутникові RASCOM, NILESAT і кабельні проекти WACS, ACE в Африці.

Ключові слова: *Дистанційна освіта (ДО), навчальне мовлення, телебачення, радіо, інтернет, Африка.*

Степура Ігорь Владимирович, старший лаборант Института психологии имени

Г.С. Костюка НАПН Украины

ОСОБЕННОСТИ ТЕХНОЛОГИЙ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ ПОМОЩИ ТРАДИЦИОННЫХ СМИ И НОВЫХ МЕДИА НА АФРИКАНСКОМ КОНТИНЕНТЕ

Аннотация

В статье рассмотрены проблемы организации учебной среды для дистанционного обучения в условиях недостаточного развития инфраструктуры связи

и телекоммуникаций в Африке. Особое место в донесении учебного контента, по-прежнему, за радио и телевидением. СМИ оказывают поддержку учебным заведениям в организации курсов дистанционного обучения. Образовательные программы готовят и локальные, общинные станции. Первое время речь шла о преодолении массовой неграмотности, но с 1990-х гг. задумались и о повышении качества образования. Международное сотрудничество в области учебных программ и систем оценивания широко налаживается в Африке (PASEC, SACMEQ, EGRA, TIMSS, PIRLS, PISA, SABER). Инфраструктурное отставание континента в области телекоммуникаций и связи сдерживает внедрение новых обучающих технологий на базе интернета, ограничивает внедрение современных интерактивных форм ДО. Масштабный процесс подключения школ к сети только лишь начинается. Известна программа e-Schools. Освещаются спутниковые RASCOM, NILESAT и кабельные проекты WACS, ACE в Африке.

Ключевые слова: *Дистанционное образование (ДО), учебное вещание, телевидение, радио, интернет, Африка.*

Stepura I. V.

FEATURES OF TRADITIONAL AND MODERN MASS MEDIA'S DISTANCE LEARNING TECHNOLOGIES USED IN EDUCATION PROGRAMS IN AFRICA

Summary

The article deals with problems of establishing a learning environment for distance learning under the conditions of insufficient development of telecommunication infrastructure in Africa. Radio and TV hold a special place in bringing educational content: mass media provides support to educational institutions in developing their distance learning curriculums. Besides, local, community-type telecommunication bodies, such as radio stations, also prepare educational programs. Initially, the task was to overcome mass illiteracy, but since 1990, regional governments have been pondering also over raising the quality of education. International cooperation in the field of educational programming and grading systems is being widely established in Africa (PASEC, SACMEQ, EGRA, TIMSS, PIRLS, PISA, SABER). Still, region's infrastructure lagging in the field of telecommunications curbs new Internet-based educational technology implementation and restricts adoption of contemporary interactive distance learning forms. Basically, widescale programs for integrating the Internet

into the classrooms have just only begun; among them so called e-Schools program is known. Satellite (RASCUM, NILESAT) and CATV (WACS, ACE) projects have been also covered in this work.

Keywords: *distance learning, e-learning, TV, radio, Internet, Africa.*

Постановка проблеми. Африка – континент зі складною історією, де перетинаються риси модерного і традиційного суспільства. Тривалий час він перебував під колоніальним гнітом європейських держав. Розпад цієї системи в 1950-70-х роках призвів до нової ситуації в самовизначенні народів, що населяють ці землі. Нові незалежні держави не повною мірою були готові до самостійного життя – колонізатори не готували управлінську еліту і фахівців з місцевих кадрів (лікарів, вчителів, інженерів і пр.), населення було суцільно неписьменним та неосвіченим, інфраструктура не розвивалася або була представлена однобічно. У цей же час відбувається становлення телебачення, радіо вже було, але працювало в колоніальному контексті, було спрямовано на білу меншість. Новинки техніки вирішено було використовувати для широкої освіти населення та перепідготовки вже наявних фахівців. Цим займалися (і займаються) як уряди національних держав, так і міжнародні організації (ООН, ЮНЕСКО), а пізніше благодійні та неурядові організації.

Проблеми навчального мовлення у зв'язку з особливостями організації роботи телерадіомовних організацій з одного боку, та потреб шкільної, вузівської програми і системи перепідготовки кадрів з іншого, ставилися в роботах вітчизняних та іноземних вчених [2; 3, 6; 7; 10; 11; 12; 15; 19].

Метою нашого дослідження буде дослідження особливостей традиційних і нових технологій зв'язку в Африці для донесення навчального контенту дистанційної освіти (ДО).

Об'єктом нашого дослідження є освітнє мовлення і програми навчання за допомогою електронних ресурсів у країнах Африки. **Предмет:** організаційно-технічні заходи щодо створення сучасного інформаційного середовища, придатного для освітніх цілей.

Основний виклад. Африканський континент прийнято розділяти на Північну Африку та Африку південніше Сахари. Перша переважно арабська, але в історичному

сенсі була включена в систему історико-культурних відносин Середземномор'я. Між Південно-Африканською республікою (ПАР) і Сахарою лежать країни, які в доколоніальній історії були географічно і культурно віддалені від Європи, мали інші принципи соціально-суспільного устрою. У 1960-70-ті роки склалися моделі мовлення електронних ЗМІ як повністю підконтрольних урядам, що носять «зарегульований» і ідеологічний характер. У країнах південніше Сахари поліетнічна структура суспільства нерідко поєднується з державним характером мовлення та мовою колишньої метрополії, зі зміщенням інтересу в бік її проблем. Часто там мовить і телерадіомовник минулої метрополії, який може спрямовувати увагу місцевих жителів в певний бік. Більшість країн і досі не можуть покрити територію власної країни наземними ретрансляторами, особливо погано функціонує телемовлення, що вимагає стаціонарного електроживлення або генератора, тому повсюдно поширено радіо. У Північній Африці ситуація з приймально-передавальною структурою, а також з компаніями, що виробляють власні передачі дещо краще. Особливістю мовлення в Африці є те, що мовлення не «дуальне», громадське і приватне як у Європі, а «потрійне» – державні (або громадське), приватні та общинні станції. Останні обслуговують локальні співтовариства (мовні, етнічні, релігійні, муніципальні і т.д.) на малопотужному обладнанні. При цьому учасники спільноти самі створюють передачі. Общинні станції некомерційні, існують на пожертви і спонсорство.

Сучасні дослідження вказують, що в країнах тропічної Африки пряме копіювання європейських і американських прийомів та методів подачі інформації не завжди ефективно. Вперше це проявилось в роки Другої світової війни, коли англійцями велася активна антинацистська пропаганда серед місцевого населення [13]. Як результат «були створені такі форми подачі інформації, які враховували традиційну культуру континенту – передачі рідною мовою, з використанням стійких конструкцій з байок, оповідань, пісень та інших елементів культурного світу африканців» [15, р.137]. Вже в 1960-ті роки радіо стає бажаною річчю в африканській сім'ї, воно широко пропагується урядами. Не можна не погодитися з думкою Спітульнік, що впровадження електронних засобів масової інформації йшло рука об руку з впровадженням культурних практик, орієнтацій і оцінок, пов'язаних з ідеями прогресу, вишуканості, споживання, інновацій та вестернізації [21].

По сю пору в Африці сильні традиції усного слова. Ісмаїл зауважує: «В Африці зберігаються сильні традиції усної культури, і, таким чином, вони підкріплюють важливість радіо. Вимовлене слово є основоположним. Почасти в результаті низького рівня освіти, радіо найбільш популярне новинне середовище»[16, р.15]. Про важливість радіо в Уганді говорить і Хамалва. «Будучи в значній мірі сільськогосподарською країною, радіо вписується в образ життя багатьох людей в Уганді. Воно є популярним медіа-каналом, оскільки не вимагає стаціонарної електрики, і тому що люди можуть слухати радіо під час роботи, ходьби або їзди. Слухають буквально всюди – понад 90% щотижня, а 70% щодня »[17, р.14]. У 1970-ті роки на перший план серед ЗМІ висувається радіо, яке не тільки інформує, а освічує і виховує африканців. З тією ж метою на телебаченні створюються освітні програми. У реалізації телемовних проєктів беруть активну участь Франція і Великобританія, важливе місце в сфері африканських масових комунікацій займають американські, західнонімецькі, італійські, бельгійські, канадські компанії [1, с.79].

Розвиток освітнього мовлення починався або урядами нових незалежних країн, або міжнародними організаціями, або на гроші колишніх метрополій. Розглянемо тут два приклади – Сенегалу і Танзанії.

У 60-ті роки в Сенегалі працювала експериментальна студія ЮНЕСКО, де апробувалися телетехнології в галузі освіти та охорони здоров'я з 1965 по 1969 («Rien Tous Les Soirs»). Виходили відповідні передачі. Управління з питань Радіо і ТВ Сенегалу (Radiodiffusion Télévision du Sénégalaise, ORTS) було створено в 1973 році [20, р.15].

Тут же стали робити культурницькі передачі, одна з найвдаліших програма з історії та культури Гамбії та Сенегалу: «Історія Сенегамбії» мала вражаючий успіх в обох країнах.

Інший приклад – Танзанія, де просвітництво взяв у власні руки уряд, жорстко обмежуючи іноземну участь. Організована колоністами Танзанійська мовна корпорація як акціонерне товариство з міжнародною участю, націоналізується соціалістичним урядом незалежної Танзанії під керівництвом Ньєрере (1965). Так з'явилося Радіо Танзанії Дар-ес-Саламі (RTD), з підпорядкуванням Міністерству інформації. З незалежністю там з'являються освітні передачі. RTD транслювало кілька годин освітніх програм кожен день для дітей, а з 1969 р. і для дорослих. Узгоджена політика влади

привзела до підвищення загальної грамотності населення. До 1985 р. майже кожна дитина відвідувала школу, і освіченість дорослого населення наблизилася до 90% [19]. Зауважимо, що Ньерере виступав проти телебачення, тому воно було відкрито лише в 1994 р.

Ці дві моделі приблизно відображають те що відбувалося у сфері освітнього мовлення за винятком ситуації в незалежних державах, таких як ПАР, Єгипет і Ефіопія.

Але і в останній радіо застосовувалося як інструмент подолання неписьменності. В Ефіопії в 1970-і рр. радіо та ТБ поряд з мобілізованими студентами та інтелігенцією (рух Земеча що означає "Розвиток через співробітництво") вело роз'яснювальну роботу з селянами з питань реформ в країні. Багато з участю ЗМІ в цій країні було зроблено для подолання неписьменності [8].

Телебачення і радіо впливають на життя південноафриканців (у ПАР) набагато сильніша, аніж преса. У ПАР газети поширюються в основному в центральних районах, і навіть у найбільших містах їх читають тільки освічені люди. Менше половини дорослих у країні читають пресу [1, с.79]. З крахом апартхеїда в ПАР особливо активізується рух націлений на підвищення освітнього рівня населення в країні і на континенті. Вже в 1990-х рр. пройшли організаційні заходи щодо оптимізації системи освіти. Так у 1996 р. в Південно-Африканській Республіці проходила конференція «Інформаційне суспільство та розвиток» (Information Society and Development Conference) та втілювалася ініціатива Економічної комісії ООН для Африки (Economic Commission for Africa, ECA) у справі формування Всеафриканського інформаційного співтовариства (African Information Society Initiative, AISI).

У 2000 р. розробили Всеафриканську програму дистанційного навчання (African Distance Learning Programme, ADLP). Міжнародний інститут ЮНЕСКО з планування освіти (UNESCO International Institute for Educational Planning, ІІЕР) перетворив свої навчальні курси до формату дистанційного навчання. Міжнародний інститут комунікацій і розвитку (International Institute for Communication and Development) став ініціатором серії круглих столів з питань розвитку інформаційних і комунікаційних технологій в Замбії, Буркіна Фасо, Гані, Танзанії. Південно-Африканська Республіка прийняла програму підвищення технологічного рівня освіти (Technology Enhanced Learning Programme), і в її межах була створена система телематики для Консорціуму африканського розвитку (African Development Consortium). При цьому намітився

перехід ВНЗ ПАР до змішаних форм очно-заочного навчання, включаючи і дистанційні методи [11].

На Африканському континенті практикували в основному традиційні системи дистанційного навчання. Це кореспондентські системи з розсилкою матеріалів поштою, проте, з поширенням дротової радіотрансляційної мережі і покриттям територій радіосигналом стало використовуватися й радіомовлення. Радіоприймачами забезпечено зараз понад 60% населення регіону. Що стосується телебачення, то воно в багатьох країнах обмежено великими містами. Підключення до інтернету недостатньо, воно базується на технологіях мобільного зв'язку і тому за дорого та повільно за швидкістю. У віддалених районах це тільки супутниковий VSAT. Масштаби телефонізації тут в п'ять разів нижче, ніж навіть у слаборозвинених країнах Азії та Америки з недостатнім рівнем технічного розвитку. Стаціонарні телефонні лінії існують лише в самих привілейованих міських районах.

Громадське телебачення ПАР – SABC не залишає практики навчального ТБ, хоча з інтернетом тут найкраще на континенті. SABC має освітні програми для учнів шкіл. Один з них, на SABC 1, «Study Mate», розроблена у відповідності зі шкільною програмою. Передача має на меті випускників шкіл, які готуються до іспитів. Показують щоденні уроки з навчальних предметів, а також дискусії фахівців [11].

У Ботсвані послуги ДО надає Коледж дистанційного та відкритого навчання (Botswana College of Distance and Open Learning, BOCODOL), який надає учням можливість освоєння базового десятирічного курсу основної освіти з отриманням сертифікату. Навчальні матеріали направляються у вигляді друкованих видань на адресу регіональних відділень BOCODOL, де і вивчаються під керівництвом місцевих педагогів. Інформаційно-методичну підтримку курсам робить радіо Ботсвани, щотижня транслюючи 30-хвилинні передачі, призначені для учнів BOCODOL [11].

Міжрегіональне співробітництво з підготовки навчальних курсів за моделлю ДО налагоджується в Африці. Гостро стоїть питання з перепідготовки вчителів математики та технологічних предметів у середній школі. Для цього була задумана програма «Commonwealth of Learning», яка здійснюється державними структурами Ботсвани, Малаві, Мозамбіку, Намібії, Південно-Африканської республіки, Танзанії, Замбії і Зімбабве [6; 11; 5, p.18]. Слід підкреслити інтеграцію таких програм з системами зовнішнього оцінювання. Це регіональні методики PASEC у франкомовній Африці,

SACMEQ в англомовних країнах Африки. А також міжнародні EGRA (оцінка базових навичок читання в початкових класах), TIMSS – Міжнародне дослідження тенденцій математичного та природничо-наукової освіти; PIRLS – міжнародне дослідження досягнень у читанні. PISA – міжнародна програма оцінки навчальних досягнень, програма Світового банку «Оцінка систем і порівняльний аналіз результатів навчання» (SABER) – «Оцінка досягнень учнів» [5, р.11, 14, 18].

Курси ДО керівників початкових шкіл (з використанням друкованих матеріалів та інтернету) з координацією Міжнародним консорціумом інститутів відкритої та дистанційної освіти франкомовних країн (International Francophone Consortium of Distance and Open Learning Institutions, CIFFAD). CIFFAD веде перепідготовку вчителів французької мови в Сенегалі, Гвінеї і Кот- д'Івуарі.

Всесвітній форум освіти, що проходив в Дакарі (Сенегал) у квітні 2000 року, в цілому підтвердив концепцію про освіту для всіх, прийняту в 1990 році в Таїланді. Суть цієї концепції в тому, що кожна дитина, молода людина або дорослий володіють «основним правом людини» на базову освіту, що дає їм можливість розвивати свої таланти, покращувати власне життя і перетворювати власні суспільства. У рамках Дакарської програми дій було встановлено наступні цілі у сфері освіти: доступ до початкової освіти, викорінення нерівноправності з гендерної та іншими ознаками, гарантування отримання освіти високої якості, надання належних програм навчання і засвоєння найважливіших життєвих навичок, а також досягнення грамотності серед дорослих. Окремим питанням розглядали застосування ТБ, радіо та Інтернету в технологіях дистанційної освіти. [6, с. 131] У програмах ДО поєднуються різні технології: друковані матеріали, відео, відеоконференції, CD / DVD-ROM, електронна пошта та інтернет.

У Малаві, Замбії і Зімбабве розроблені програми, які передбачають надання знань учням, що як відвідують середні школи, так і вчать заочно, й отримують підтримку за допомогою радіопрограм та консультацій викладача [6, с. 133].

Навчання за допомогою інтерактивного радіо як і раніше залишається дуже популярним. У Замбії, наприклад, створюються серії передач інтерактивного освітнього радіо для дітей, які не відвідують школу. Служба освітнього мовлення при Міністерстві освіти виробляє і випускає в ефір щоденні 30-хвилинні уроки для першого класу, програми для інших класів в даний час знаходяться у виробництві [6, с.134]. У цілому,

навчання за допомогою радіо через особливості розвитку континенту не здає позицій. В інтернеті можна знайти фотографії, де діти слухають радіо на повітрі, у класній кімнаті на вчительському столі стоїть магнітола тощо.

Не можна обійти увагою і внесок у просвітництво локального «спільнотного» («радіо громад») радіо. Вони розвинулися з широкої практики локального сільського радіо. На важливості «сільського радіо» в Африці наполягає Таказов [10]. Були спеціальні програми «Радіо-форумз» в Гані, що носили інформаційно-освітній характер і мали на меті модернізацію сільського життя. Велика була і роль сільського освітнього радіо Сенегалу в становленні діалогу між владою і селянством. Створення аудіотек, як служб, розрахованих на організацію радіомовлення в аграрних районах, сприяли збору та зберіганню інформації в африканській «глибинці» [10, с. 36–38]. Поряд з місцевими громадами в засновниках спільнотного радіо також і університети, що дають в ефір багато освітніх програм. Радіо Охангвена – спільнотне радіо яке було запущено в м. Енхана в Намібії в 1997 р. як проект ЮНЕСКО. Нині отримує фінансування від Агентства США з Міжнародного розвитку (USAID). 79% мовлення – освітні, екологічні та оздоровчі програми [22, р.44–48].

У роботі Т.Бош розповідається про найстарішу спільнотну станцію Radio Bush, яка працює в Кейптауні (ПАР). Мовлення носить широкий характер, проте багато займає місце юридична консультація, освіта, профілактика здоров'я, включаючи проблему ВІЛ / СНІД [12].

Що стосується нових технологій доставки навчального контенту через інтернет, то знову потрібно враховувати африканську специфіку. Розвиток інтернету був дуже сильно загальмований. До 2012 р. Африка була з'єднана з іншими континентами лише незначними відрізками підводних кабелів за маршрутом Європа–ПАР. У 2012 р. реалізовані були два проекти оптичних кабелів West Africa Cable System (WACS, провайдер Alcatel-Lucent) і Africa Coast to Europe (ACE). WACS підводний кабель Лондон (Великобританія) – Ізерфонтейн (ПАР). Його довжина 14 тис. км з пропускну здатністю 5.12 Tb / s. Він надав доступ в комунікаційні мережі 15 країнам Африки. ACE – кабель простягається вздовж західно-африканського узбережжя (17 тис. км). Підключені країни: Екваторіальна Гвінея, Сан-Томе і Прінсіпі, Гамбія, Гвінея, Ліберія та Сьєрра-Леоне. Раніше вся телекомунікаційна сфера робила наголос на супутникове мовлення – і радіо, і ТБ, і інтернет (VSAT) – все приходило з космосу. З європейських

спутників SES і Eutelsat працює на континент південноафриканський оператор – MultiChoice – ПАР ключовий мовник на континенті. Інші оператори – єгипетський NILESAT, працює з однойменного телекомунікаційного супутника, а також RASCOM (Regional African Satellite Communication Organization), що володіє двома супутниками і представляє інтереси 45 національних мовних компаній. Її діяльність націлена на незалежність мовлення від європейських супутникових компаній. Однак, RASCOM довгий час фінансувався Лівією за сприяння М.Каддафі, тому спостерігачі турбуються про долю проекту [4].

Підключення до інтернету – слабке місце і шкіл, і ВНЗ, та інших організацій Африки. Така ситуація концептуалізується поняттям «digital divide», «цифровий розрив». «Кричущий приклад: в Ісландії доступ до Інтернету має більше 86% населення, а в Ліберії – 0,03%. У межах однієї країни доступність Інтернету для різних верств населення також неоднакова,»– пише Лемешко. Рунов зазначає, що 90% інтернет підключень на континенті припадають на ПАР [9]. У багатьох випадках єдиним способом підключитися є досить дорогий мобільний зв'язок. Це стримує розвиток сучасного інтерактивного дистанційного навчання, зміщуючи акцент як на традиційні ЗМІ, так і на електронну пошту і машиночитані носії через ресурсні обмеження.

У межах програми e-Schools («Електронні школи») протягом 10 років понад 600 тисяч африканських шкіл повинні отримати доступ до інформаційних та комунікаційних технологій. У реалізації програми візьме участь консорціум приватних компаній (Hewlett Packard, Microsoft, Oracle, AMD, Cisco). Вона реалізується в рамках програми економічного розвитку NEPAD (New Partnership for Africa's Development – «Нове партнерство для розвитку Африки») під керівництвом Африканського Союзу. Пілотними стали 16 шкіл Алжиру, Сенегалу, Гани, Маврикія, ПАР і Руанди. Планується розгортання шкільної супутникової мережі NEPAD e-Schools Satellite Network щодо забезпечення шкіл інтернетом [2]. Також інтернет у віддалені місцевості надаватиме і вже вказаний RASCOM [4].

Висновки. Розвиток навчального мовлення пройшло на континенті ряд етапів. На початковому етапі 1960-80-ті роки переважали загально просвітницькі і початкові шкільні передачі, побудовані за проектами національних урядів й міжнародних організацій. З 1990-х років ми бачимо інтеграцію зусиль африканських країн щодо підвищення якості освіти (включаючи і оцінки його якості). Поряд з громадськими

інституціями, педагогічним співтовариством, ЗМІ також є стимулюючої складовою інформаційного середовища для учня і педагога. Інфраструктурне відставання континенту в галузі телекомунікацій та зв'язку стримує впровадження нових навчальних технологій на базі інтернету, обмежує впровадження сучасних інтерактивних форм ДО. Процес підключення шкіл до мережі в масштабі континенту тільки лише починається. Ось чому традиційні ЗМІ (ТБ і радіо) продовжують займати чільне місце в системі ДО континенту.

Список використаних джерел

1. Ворошилов В.В. Журналистика: учебник / В.В. Ворошилов. – М. : КНОРУС, 2010. – 496 с.
2. Губайловский Владимир За 10 лет в Африке к интернету будут подключены 600 тысяч школ [2007] / В. Губайловский, сайт Радио Свобода. – Режим доступа: <http://www.svoboda.org/articleprintview/385567.html>
3. Застосування телекомунікаційних засобів у навчальному процесі: психолого-педагогічні аспекти/ За ред. Смульсон М.Л. – Київ: Педагогічна думка, 2008. – 256 с.
4. Истомин Максим Спутниковое телевидение Черной Африки: угроза из моря / Истомин Максим // CNEWS [20.12.12]. – М. : РосБизнесКонсалтинг, 2012. – Режим доступа: <http://www.cnews.ru/reviews/index.shtml?2012/12/20/513361>
5. Кларк Маргарит Что является наиболее важным в системах оценки достижений учащихся: основные ориентиры /М. Кларк, пер. с англ. А. Резанова, О. Гриньковой. – Вашингтон : The World Bank, 2012. – 64 с. – рус. издание.
6. Комарова Ирина Мировой опыт дистанционного обучения/ Ирина Комарова // Народное образование. – 2006. – № 5.– с.131–136.
7. Лемешко И. Дистанционное образование: история, перспективы, проблемы / И. Лемешко // Пропаганда. Науч.–поп. Журнал (Киев). – № 2. – 2008.– с.30–33.
8. Мазенгия Зерихун Кебеде Проблемы ликвидации неграмотности в Эфиопии и роль средств массовой информации (1974–1985 гг.). Автореф. дисс. ... канд. ист. наук . спец. 07.00.03 / Мазенгия Зерихун Кебеде. – М. , 1994 г. –18 с
9. Рунов А.В. Социальная информатика / А.Рунов.– М. , 2008. – с. 314.
10. Таказов В. Д. Метод. указ. по общепрофессиональным и спец. дисциплинам для студ.6 курса отд. «Журналистика» / В.Таказов.– СПб: СпбГУ, 2007.–47 с.

11. Хвилон Евгений Национальные рынки дистанционного обучения / Евгений Хвилон.– Режим доступа: <http://www.curator.ru/e-learning/publication25.html>

12. Bosch Tanja Community radio in post-apartheid South Africa: The case of Bush Radio in Cape Town / Tanja Bosch // Transformations. – Media Communities: Local Voices. – Issue No. 10. – February 2005. – URL: http://www.transformationsjournal.org/journal/issue_10/article_05.shtml

13. Chikowero Mhoze “Broadcasting to Africans:” Constructing Subjects, Contesting Colonial Radio in Colonial Zambia, Zimbabwe and Malawi during World War II and its Aftermath. – URL: <http://www.history.ucsb.edu/projects/labor/speakers/documents/chikowero,broadcasting.pdf>

14. Chirwa Chris Zambia: Public broadcasting in Africa series / Chris H Chirwa, Jeanette Minnie (regional editor) and Hendrik Bussiek (ed.). Open Society Initiative for Southern Africa. – Johannesburg : Compress, 2010. – 136 p.

15. Fraenkel, Peter. Wayaleshi / Peter Fraenkel. – London : Weidenfield and Nicholson, 1959. – pp.137, 142.

16. Ismail Jamal Abdi Somalia : Research findings and conclusions African Media Development Initiative / Jamal Abdi Ismail; University, Zaria, Nigeria; Rhodes University. – London : The BBC World Service Trust, 2006. – 100 p.

17. Khamalwa John Wotsuna Uganda : Research findings and conclusions African Media Development Initiative / Dr John Wotsuna Khamalwa; University, Zaria, Nigeria; Rhodes University. – London : The BBC World Service Trust, 2006. –100 p.

18. Lloyd Libby South Africa: Public broadcasting in Africa series / Libby Lloyd (researcher), Prof Jane Duncan (researcher), Jeanette Minnie (ed.) and Hendrik Bussiek (ed.).– Open Society Foundations – Compress: Johannesburg, 2011.– 288 p.

19. Moore Don Reaching The Villages: Radio in Tanzania / Don Moore // The Journal of the North American Shortwave Association. – URL: <http://www.pateplumaradio.com/genbroad/tanzania.html>

20. Seck Ibrahima Senegal: Research findings and conclusions African Media Development Initiative / Dr Ibrahima Seck / Ahmandu Bello University, Zaria, Nigeria; Rhodes University. – London : The BBC World Service Trust, 2006. – 88 p.

21. Spitulnik Debra Mediated Modernities: Encounters with the Electronic in Zambia / Debra Spitulnik // Visual Anthropology. – Rev. 14. – № 2. – 1999. – pp. 63–84.

22. Taylor Sarah Namibia: Public broadcasting in Africa series / Sarah Taylor (researcher), Jeanette Minnie (regional editor) and Hendrik Bussiek (editor-in-chief).– Open Society Foundations. – Compress: Johannesburg. 2011.– 154 p.

References transliterated

1. Voroshilov V.V. Zhurnalistika: uchebnik / V.V. Voroshilov. – M. : KNORUS, 2010. – 496 s.

2. Gubajlovskij Vladimir Za 10 let v Afrike k internetu budut podkljucheny 600 tysjach shkol [2007] / V. Gubajlovskij, sajt Radio Svoboda. – Rezhim dostupa: <http://www.svoboda.org/articleprintview/385567.html>

3. Zastosuvannja telekomunikacijnih zasobiv u navchal'nomu protsesi: psihologo-pedagogichni aspekti/ Za red. Smul'son M.L. – Kiyv: Pedagogichna dumka, 2008. – 256 s.

4. Istomin Maksim Sputnikovoe televidenie Chernoj Afriki: ugroza iz morja / Istomin Maksim // CNEWS [20.12.12]. – M. : RosBiznesKonsalting, 2012. – Rezhim dostupa: <http://www.cnews.ru/reviews/index.shtml?2012/12/20/513361>

5. Klark Margarit Chto javljaetsja naibolee vazhnym v sistemah ocenki dostizhenij uchashhihsja: osnovnye orientiry /M. Klark, per. s angl. A. Rezanova, O. Grin'kovej. – Vashington : The World Bank, 2012. – 64 c. – rus. izdanie

6. Komarova Irina Mirovoj opyt distancionnogo obuchenija / Irina Komarova // Narodnoe obrazovanie. –2006. – № 5.– s.131–136.

7. Lemeshko I. Distancionnoe obrazovanie: istorija, perspektivy, problemy / I. Lemeshko // Propaganda. Nauch.–pop. Zhurnal (Kiev). – № 2. – 2008.– s.30–33.

8. Mazengija Zerihun Kebede Problemy likvidacii negramotnosti v Jefiopii i rol' sredstv massovoj informacii (1974–1985 gg.). Avtoref. diss. ... kand. ist. nauk . spec. 07.00.03 / Mazengija Zerihun Kebede. – M. , 1994 g. –18 c

9. Runov A.V. Social'naja informatika / A.Runov.– M. , 2008. – s. 314.

10. Takazov V. D. Metod. ukaz. po obshheprofessional'nym i spec. disciplinam dlja stud.6 kursa otd. «Zhurnalistika» / V.Takazov.– SPb: SpbGU, 2007.–47 s.

11. Hvilon Evgenij Nacional'nye rynki distancionnogo obuchenija / Evgenij Hvilon.– Rezhim dostupa: <http://www.curator.ru/e-learning/publication25.html>

12. Bosch Tanja Community radio in post-apartheid South Africa: The case of Bush Radio in Cape Town / Tanja Bosch // Transformations. – Media Communities: Local Voices.

– Issue No. 10. – February 2005. – URL:

http://www.transformationsjournal.org/journal/issue_10/article_05.shtml

13. Chikowero Mhoze “Broadcasting to Africans:” Constructing Subjects, Contesting Colonial Radio in Colonial Zambia, Zimbabwe and Malawi during World War II and its Aftermath. – URL: <http://www.history.ucsb.edu/projects/labor/speakers/documents/chikowero,broadcasting.pdf>

14. Chirwa Chris Zambia: Public broadcasting in Africa series / Chris H Chirwa, Jeanette Minnie (regional editor) and Hendrik Bussiek (ed.). Open Society Initiative for Southern Africa. – Johannesburg : Compress, 2010. – 136 p.

15. Fraenkel, Peter. Wayaleshi / Peter Fraenkel. – London : Weidenfield and Nicholson, 1959. – pp.137, 142.

16. Ismail Jamal Abdi Somalia : Research findings and conclusions African Media Development Initiative / Jamal Abdi Ismail; University, Zaria, Nigeria; Rhodes University. – London : The BBC World Service Trust, 2006. – 100 p.

17. Khamalwa John Wotsuna Uganda : Research findings and conclusions African Media Development Initiative / Dr John Wotsuna Khamalwa; University, Zaria, Nigeria; Rhodes University. – London : The BBC World Service Trust, 2006. –100 p.

18. Lloyd Libby South Africa: Public broadcasting in Africa series / Libby Lloyd (researcher), Prof Jane Duncan (researcher), Jeanette Minnie (ed.) and Hendrik Bussiek (ed.).– Open Society Foundations – Compress: Johannesburg, 2011.– 288 p.

19. Moore Don Reaching The Villages: Radio in Tanzania / Don Moore // The Journal of the North American Shortwave Association. – URL: <http://www.pateplumaradio.com/genbroad/tanzania.html>

20. Seck Ibrahima Senegal: Research findings and conclusions African Media Development Initiative / Dr Ibrahima Seck / Ahmandu Bello University, Zaria, Nigeria; Rhodes University. – London : The BBC World Service Trust, 2006. – 88 p.

21. Spitulnik Debra Mediated Modernities: Encounters with the Electronic in Zambia / Debra Spitulnik // Visual Anthropology. – Rev. 14. – № 2. – 1999. – pp. 63–84.

22. Taylor Sarah Namibia: Public broadcasting in Africa series / Sarah Taylor (researcher), Jeanette Minnie (regional editor) and Hendrik Bussiek (editor-in-chief).– Open Society Foundations. – Compress: Johannesburg. 2011.– 154 p.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (с) 2014 Stepara Igor Volodymyrovych Stenura Izor

Володимирович

Отримано: 17.03.2014

Відрецензовано: 30.03.2014

Опубліковано: 28.04.2014